

Лариса Мініч

ФОЛЬКЛОР У ТВОРЧОСТІ ЛЕСІ УКРАЇНКИ

У статті основна увага акцентується на творчості Лесі Українки, в якій особливе місце посідає фольклор, її зацікавленість до українського фольклору та міфології інших народів, зокрема античної, старогрецької, південнослов'янської. Аналізуються твори письменниці, наводяться приклади використання фольклорних перлин у її творах, а також прослідковуються фольклорні впливи на творчість Лесі Українки, які давали можливість їй художньо осмислити багатющий народний досвід в питаннях етики, створювати образи в душі народнопоетичної героїзації людини.

Фольклор є одним із постійних джерел збагачення літератури на всіх етапах її розвитку. Творити людина почала тоді, коли усвідомила себе особистістю в природі. Борючись зі стихією, тією ж природою, вона шукала засобів для забезпечення своєї матеріальної та духовної самостійності. На певному етапі як надійний засіб підтримання духовного вогню в людині утверджується заснована на образному мисленні усна художня творчість. В легендах, казках, міфах, складених народом, знаходимо перебільшення людських можливостей над стихією, а також поетизацію найсильнішого людського почуття любові.

Чимало письменників минулого збирали і записували фольклор тих сіл чи міст, де їм доводилося бувати чи жити. Використовували зразки фольклору в своїх творах такі відомі літератори, як І.Котляревський, Т.Шевченко, П.Куліш, І.Нечуй-Левицький та інші.

Особливе місце у творчій біографії Лесі Українки займає фольклор. Починаючи з дитячих вражень ("Русалка", 1884) і закінчуючи останнім поетичним твором ("Про велета", 1913), він органічно входить у поетичний світ письменниці. Великий інтерес виявила Леся Українка до слов'янської міфології (її називала "релігією батьків своїх"), яка відбилася в обрядах і легендах, прикрасила веснянки, колядки, щедрівки. В журналі "Житє і слово" (1894) вона публікує добірку "Купала на Волині", до якої входить 49 текстів. У післямові автор зазначає: "Записані мною і подані тут волинські купальські пісні – се матеріал настільки цікавий, що варто б їх науково обробити..." [9, 29]

Фольклорні перлини Леся використовувала і в політичних статтях. Скажімо, у статті "Безпardonний" патріотизм" знаходимо народну приказку "На чисму возі їдеш, того й пісню співай". А твір "Давня казка" побудовано у жанрі народної казки. Використання в творі народного гумору і тонкої іронії допомагають оживити стиль поеми.

За свідченням К. Квітки, “[Народні] пісні переймала Леся Українка найбільше від люду свого рідного і коханого волинського краю в дитячі літа і в ранній молодості. Деякі з них Леся знала від своєї матері. Олена Пчілка з любов’ю переносила в родинне життя кращі мелодії, які находила в народі. Частина мелодій була списана мною з голосу Лесі 1899 і 1900 року в Гадячому і в Києві, а частина — 1907 і 1908 року в Балаклаві і Ялті. Деякі тексти записала Леся і її брат Михайло Косач коло 1890 року безпосередньо від волинських селянок і селян, але більшу часть Леся держала в пам’яті весь свій вік і продиктувала мені в кінці мая і початку червня 1913 року в Кутаїсі”. [9, 43]

Зразки українського фольклору поетеса вводить у такі твори: “Така її доля”, “Весняні співи” – побутові пісні, “Лілея” – веснянка, “Одинок” – рекрутська пісня. Навіть серед незавершених творів письменниці “Помилка”, “З людської намови” є куплети українських народних пісень.

Письменниці вдумливо міркує про наукову цінність фольклору і бережно ставиться до його окремих перлин.

Широтою фольклорних зацікавлень Лесі Українки позначений рукописний зошит (84 сторінки) колодаженських пісень, куди ввійшли веснянки, колядки, весільні, родинно-побутові, обжинкові та інші пісні. Під час відпочинку в Карпатах (1901), в селах Довгопілля та Буркут вона зробила записи кількох народних пісень. Міфологія гуцульських Карпат ввійшла в художню свідомість особливо міцно. У 1903 році Леся Українка друкує збірник “Дитячі ігри, пісні, казки...”, а в 1904 – виникає задум видати “Народні пісні до танцю”, куди вона ввела 54 тексти. До 9-го тому увійшли всі відомі фольклорні записи Лесі Українки, а також записані з її голосу (співу) відомим українським композитором Миколою Лисенком і фольклористом Климентом Квіткою. Разом це 460 творів, до яких подано 305 мелодій.

Велику увагу Леся Українка приділяла кобзарським думам, козацьким та історичним пісням. Про це ми дізнаємося з її листів до О.Косач, М.Драгоманова, М.Аркаса, Ф.Колесси, Етнографічної комісії Наукового товариства ім. Шевченка (червень 1908 - листопад 1913 рр.)

Велике і систематичне зацікавлення виявила поетеса і до фольклору та міфології інших народів. Народнопоетичні скарби стали могутнім джерелом усієї творчості письменниці. Вся ця колосальна робота щодо збирання і збирання культури українського народу творчо переосмислювалася Лесею Українкою, оживаючи в її ліриці, поемах, драмах. Наприклад, основою сюжету драматичної поеми “Кассандра” послужив мотив античної, старогрецької міфології з так званого троянського циклу про загибель Трої. Постать Кассандри лише в окремих епізодах з’являється в “Іліаді” і “Одіссеї” Гомера. Небагато місця займає міф про Кассандру і в античних трагіків – Есхіла (“Агамемнон”) і Евріпіда (“Троянки”). Та образ трагічної пророкиці і далі хвилював митців різних часів, зокрема письменників, але у жодного з них він не став центральним у драматичному творі.

В “Кассандрі” української поетеси оживають герої античної міфології – Андромаха, Паріс, Ахіллес, Електра, Гелена і головна героїня Кассандра.

Поема “Самсон” – ранній твір письменниці. Ще Іван Франко відзначав, що в ній митець дуже вільно поводить ся з міфологічним сюжетом. Справді, Леся Українка у загальних рисах дотримується фактів біблійної розповіді про незвичайну силу Самсона, про його кохання до Даліли, її підступність. Але трактування образів далеко відходить від джерела. Найбільше це виявилось в зображенні образу Даліли. В легенді – це коханка Самсона, філістимськими князями підкуплена за гроші – ворогами Самсонового краю. У поетеси Даліла – дружина, яка не за гроші, а за почуття патріотизму видає свого коханця філістимлянам, бо сама належить до цього роду.

У 1910 році письменниця їде до Єгипту, сподіваючись, що південне сонце та всемогутній Ра, буде їй порятунком. Сильні враження від вперше побаченого, пізнаного навiali поетесі ліричний цикл “Весна в Єгипті”. Перебуваючи тут, вона цікавиться ліричними піснями давнього Єгипту, займається їх переспівом українською мовою.

У творі “Орфееве чудо” Леся Українка використала мотиви двох античних міфів. Перший – про уславленого співця Орфея, гра якого на золотій арфі зачаровувала всіх, хто її слухав. Під звуки арфи дикі звірі покидали ліси й гори і йшли до співця, дерева зрушувались з місця й оточували його; під впливом чудодійної пісні Орфея оживало німе, мертве каміння, вщухало розбухане море. Другий міф – про синів-близнят Зевса і дочки річкового бога Антиопи – Зета і Амфіона. Ставши царями Фів, брати спорудили мур навколо міста. Причому, Зет відзначився титанічною силою, носив величезні глиби каміння і нагромаджував одну на одну. Амфіон грав на кіфарі, і під впливом цих звуків каміння саме складалося в мур.

Ще в дитинстві улюбленою Лесиною книжкою були переклади Михайла Старицького “Сербські народні думи і пісні”. Мабуть, тоді вперше і ознайомилась майбутня поетеса з витвором південнослов’янського епосу – міфічною гірською істотою вілою. Незвичайна юнка так захопила, що вона просила називати себе Вілою. Цей образ став головним у поемі “Віла-посестра”.

Твір починається рядками, витриманими в дусі сербохорватського епосу:

Гей, на бога, що за дивне диво?
 Не знайшов юнак з ким побратись,
 Не знайшов між хлопців побратима,
 Не знайшов межі дівчат посестри,
 А надибав вілу білу в горах,
 Вілу білу з поглядом урочим... [10, 387]

Така ритмомелодика, що відповідала складові південнослов'янських народних пісень, витримана в цілому творі. Мова казки, засоби фантастики, міфологічні образи є живим тілом ліро-епосу.

Своєрідної творчої обробки зазнала мандрівна середньовічна легенда про Трістана та Ізольду в поемі Лесі Українки “Ізольда Білорука” (1912). У примітці до неї автор вказує на джерела твору: “Основа сеї поеми взята з середньовічного роману “Трістан і Ізольда”, що колись у численних версіях та різних мовах був широко розпросторений по всіх європейських, в тім числі і по слов'янських сторонах. Зміст його – фатальне та нещасливе кохання лицаря-васала Трістана і його королеви Ізольди Злотокосої. Се кохання повстало з чарівного дання, любовного напою, випитого через помилку. В деяких версіях згадується ще й друга Ізольда – Білорука, що кохалася з Трістаном тоді, як він був у розлуці з першою милюю – Ізольдою Злотокою”. [11, 97]

Драма-феєрія “Лісова пісня” є синтезом ліричних, епічних і драматичних елементів реального і міфологічного характеру. В ній гармонійно поєдналися реальність, міф і казка. Образи реальних персонажів твору взято з Волинського Полісся, багато фантастичних, міфологічних образів прийшло з слов'янської міфології. Використані у “Лісовій пісні” народнопоетичні джерела – це не тільки образи-персонажі, але й фольклорні тропи.

Прикладів того, як глибоко і творчо опрацювала Леся Українка фольклор можна навести більше. Головне – вона не копіювала, не механічно переносила їх у літературний твір, а надавала сучасної філософської глибини, органічно вплітала в ідейно-художній зміст твору. Творча трансплантація фольклору давала можливість авторові художньо осмислити багатющий народний досвід в питаннях етики, створювати образи в душі народнопоетичної героїзації людини.

Література

1. Гуць М.В. Сербохорватська народна пісня на Україні/ АН УРСР. Інститут мистецтвознавства, фольклору та етнографії ім. М.Рильського. – К.: Наук. думка, 1966.
2. Драй-Хмара М. Поема Лесі Українки “Віла-Посестра” на тлі сербського та українського епосу// Записи Історично-філологічного відділу ВУАН. – К., 1929.– Кн.23.
3. Кулінська Л.П. Фольклорні елементи поезики творів Лесі Українки // Народна творчість та етнографія. – 1965. – № 4.
4. Медвідський Б. До фольклорно-етнографічних інтересів Лесі Українки // Українська мова та література в школі. – 1992. – № 7-8.
5. Матвійчук Л. Збирачі фольклору Волинського краю // Дніпро. – 1996. – № 3-4.
6. Петров В. “Лісова пісня”// Українка Леся. Зібрання творів: У 12 т. – Харків-К.: Книгоспілка, 1928.

7. Погребенник В.Ф. Українська поезія кінця ХІХ – початку ХХ століття і фольклор. // Українська мова та література в школі. – 1991. – № 8.

8. Степаненко М. Леся Українка, Володимир Гнатюк і Філарет Колеса – рятівники прецінного скарбу минулих років: українська народна думка // Від Наукового товариства ім. Шевченка до УВУ. – К., 1992.

9. Українка Леся. Збірник творів: У 12 т. – К.: Наук. думка, 1977. – Т.9.

10. Українка Леся. Твори в 5 т. – К.: Держ. видавництво художньої літератури, 1951. – Т.1.

11. Українка Леся. Твори в 5 т. – К.: Держ. видавництво художньої літератури, 1951. – Т.2.

The article is mainly focused on the works of Lesya Ukrainka, her special attitude to folk, her interests in the Ukrainian folk, as well as to the other myths: classical, ancient Greek, and South Slavonic. The author analyzes her works, gives the examples of her folk pearls, and explores the influence of folk on Lesya Ukrainka's creative work, the influence which enabled her to comprehend artistically an enormous national experience in the ethical issues, to create characters based on national and poetic heroism of a person.
